

Domokos Johanna

Los Angeles

Kezdetben vala a Suo Támpontok egy vers elemzéséhez

Az alábbi elemzés Riina Katajavuori (sz. 1968, Helsinki) finn költőnő *Suo* (Mocsár) című versének számos lehetséges értelmezésére kívánja felhívni a figyelmet. Vizsgálatom röviden érinti a mű és a szerző közötti ontológiai viszonyt, az alkotó és a szöveg közvetlen kontextusainak bemutatását, majd részletesebben kitér az írott és az olvasott szövegek közötti dialógikus tevékenységre, interakciós viszonyra. Céлом az, hogy szemléltessem a vers fikcionális beszédének a befogadás során történő fokozatos szemantikai gazdagodását. Ugyanis Riina Katajavuori alábbi, több irányból gazdagon szőtt szövegének elemzése rámutatnak arra, hogy a különböző megközelítések miként szövik egymástól eltérő jelentésvilágukat.

1. A vers

Suo

paikka vajota

paikka hukkua

mutta jos minut olisi

puolukkana pantu

suohon talteen

olisin pitänyt

ääntä öisin

ja ääneni olisi

kantautunut kylälle saakka

missä se olisi ymmärretty

väärin

(A *Kuka puhuu* 'Ki beszél' c. kötetből, 1994, 44.)

A vers kétféle magyar fordítását adom meg. Először, ahogy a Tiszatáj 1997/6-os számában közöltem, majd egy, ettől valamennyire eltérő fordítást. Az 1997-es fordításnál nem volt lehetőségem szólni a vers háttéréről, szerkezetéről, emiatt másként kellett rekompenzálnom azt az információs telítettséget, mely az eredetiben megtalálható.

*Mocsár
belesüllyedni
belefulladni*

*ha engem helyeztek
volna áfonyaként
a mocsár tenyerére*

*daloltam volna
éjjelente*

*és dalom
elhallatszott volna a faluig
ott értették volna*

félre

Anélkül, hogy teljesen követni próbálnánk a finn vers grammatikai felépítését, a következő fordítás szövegűbb az előbbinél. Mindenesetre érdemes a forrásszöveg többértelmű nyelvi egységeire ráirányítani a fordításon keresztül közelítő olvasó figyelmét. Ez a tanulmány a szöveg értelmezésén belül említ meg néhány ilyen példát.

*Mocsár
hol el lehet süllyedni
hol meg lehet fulladni*

*mégis ha áfonyaként
mocsárba tettek
volna engem*

*hallattam volna
hangom éjjelente*

*és hangom
elszállt volna a faluig
ott értették volna*

félre

2. Commentaire de texte

Mivel egy irodalmi mű sohasem független korától, bármennyire is mára már egyike a legindividuaisabb megszólalási lehetőségeknek, eljátszunk egy olyan értelmezési lehetőséggel, mely megkívánja, hogy mégiscsak felsoroljunk olyan adatokat, melyek a finn irodalomban kevésbé jártasoknak némi lokális kötődést adnak.

Ha a francia *commentaire de texte / explication de texte* típusú szövegmagyarázó elemzés rítusát követnénk, e vers megértéséhez részletesebben tárgyalnánk Riina Katajavuorinak az 1990-es évekbeli, a *Nuori Voima* c. folyóirat köré szerveződő fiatal költőnemzedékben betöltött szerepét, hosszasan mérlegelnénk egyetemi tanulmányai alatt szerzett intellektuális benyomásait (a francia feminizmus teoretikusainak írásaira, Sinikka Tuohimaa, Anna-Leena Siikala előadásaira, műveire lennének itt érzékenyek), átgondolnánk az archaikus finn költői hagyomány (különösen a Kalevala) szerepét, a finn és egyéb irodalom hatását (pl. Väinö Linna, Minna Canth, Paavo Haavikko, Seamus Heaney művei). Nyomon követnénk a mocsár motívumának szerepét a finn írók és írók művében, és felállítanánk a Väinämöinen- és a Marjatta-vonalat. Egyikbe sorolnánk többek között Elias Lönnrot, Väinö Linna, Jyrki Kiiskinen ideillő műveit, a másikba a Kanteletar, Minna Canth, Riina Katajavuori és mások feldolgozásait.

Ezen az elemzésen belül az alkotás domináns témájának a mocsárba kihelyezett gyerek egzisztenciális válságát jelölnénk meg, melynek tükrében mérlegelni lehetne e válságnak a költő pályaszakaszára, vagy akár a finn (női) irodalomra, sőt az egész finn társadalomra vonatkoztatható

vetületeit. A vers nyelvi megformáltságának elemzése során feltűnne, hogy miként válik egyre elvontabban, és összetettebben képszerűvé a vers. A felvillantott tér és idő mozzanatok váltakozása, a személytelen térben megjelenő „én” hanggá, majd a hang hordozta jelentés félreértéssé történő transzponálása a szöveget drámaivá teszik anélkül, hogy a feloldozás megjelenne.

A vers linearitását követve felállíthatjuk az alábbi modellt, mely az új szemantikai egységek beemelésére figyel. Ezek a szemantikai egységek mind mélyen, és sokféleképpen beágyazott motívumai a finn irodalomnak. Emiatt az alábbi modellt úgy is el lehet képzelni, mint egy rég felállított szövőszéket, melynek felvetett szálaire a vers többidejű mozgóképei szövődnek.

Mocsár									↑	1. sor
↓	Süllyedés								↑	2. sor
↓		Fuldás							↑	3. sor
↓			Engem						↑	4. sor
↓				Áfonya					↑	5. sor
mocsár									↑	6. sor
↓					Hang				↑	7–8. sor

Mocsár									↑	1. sor
										—
									↑	9–10. sor
									↑	11. sor —
										12. sor

3. Strukturalista szempontok

A narrátor és a versben megjelenő alany (aki meghatározza a „mocsár” jelentését, és aki belekerül/-kényszerül), a természeti és civilizált helyek (mocsár és falu), a társadalom és az egyén konfliktusa (aki kiszorítja magából az egyént, és akinek hangja a közösséghez visszazáll), a költői idiolektus és a költői archívum nyelvi elemei (egyedi sorok és a kalevalai *puolukka* 'áfonya' motívum), a passzivitás fokozatai (süllyedés, fulladás és mocsárra való kitettség, félreértettség), nyitott és zárt terek (mocsár és a mocsárba helyezés, mocsár és falu) felkínálják, hogy bináris oppozíciókat felállítva elemezzük a vers dinamikus jelentésvilágát. E struktúrával feltérképezve a vers két különböző szubjektum, két különböző világnézet, két különböző valóságigény közötti kommunikációs szakadék. Ez a szakadék, és annak két oldala a vers formateremtő elvének tekinthető.

Ennek a szakadéknak a vers során létrejövő átjárása artikulálja azt az „üres helyet”, melynek jelentésekkel való telítése lehorgonyozza a szöveg szituációs állapotát. A vers motívuma másképp értelmezhető a finn történelmi metanarratíva valamelyes ismeretével. Ezt a metanarratívát szigorú protestáns normák határozták meg, amely a történelmi finn irodalmi gondolkodásmódot, magatartást, etikai stratégiát is nagyban befolyásolta. A Kalevala 50. runójában (Marjatta áfonyától fogan Gyereket/Jézust, ki a mocsárban elvesztődik), valamint Minna Canth: *Anna Liisa* c. darabjában történeteket (Anna Liisa mocsárba temeti hajadonon szült gyermekét) erősen megidéző utalások, a versben megjelenő „én” lehetőségeit nemcsak a mocsárba fojtott gyerekek sorsával kapcsolja össze, hanem egy nemzedék, sőt egy nemzet sorsával is. A vers utolsó, legélesebb, legváratlanabb síkváltását hozó sorában (*väärin*) a túlélés piciny kis esélye a megértés reménytelenségével párosul.

A vers szálainak fentebbi modellszerű áttekintése közben nem tanácsos megfeledkezni arról, hogy a szöveg linearitásával megjelenő elemek csupán egy leegyszerűsített értelmezés során elemezhetőek bináris oppozícióban az előtte és utána következő szomszédjukkal (ami a vers sokszólamúságát viszont fokozza). A vers utolsó szava elkezd újrajrni a verset, és beindít egy olyan értelemrevíziót, melyben a bináris oppozíciók a vers ciklikus lendületében feloldódnak. A negatívan beállított őstérből (mocsár) életet adható tér lesz, míg a család melegét, óvását nyújtó közösség (a falu) a kitagadó, sőt a gyilkos erőt ölti magára. A *kylä* 'falú' jelentésű finn szó paradigmatis társa, a *kyllä* 'igen' jelentésű szó tagadássá válik, és összezavarja a nyelvet beszélni és érteni próbáló egyént.

4. Szemiológiai megközelítés

E versben a *suo* 'mocsár' az általános léthelyzet metaforája. Formailag ugyanaz, mint a *Suomi*-nak a gyöke, mellyel a finnek jelölik hazájukat. Igen „formailag”, ahogy mindketten a fizikai térben egy hosszú folyamat során létrejöttek, és most is folyamatosan teremtődő biotópok. A versnek ez a nyelvileg fordíthatatlan pontja adja meg azt a kódbeli telítettséget, melyre mindig a mással való szembesülés során jövünk rá. Ugyanakkor a *suo* szó nemcsak főnévként használatos, hanem igeiként is, 'adni' jelentéssel. Így a

vers főnévből induló, ösvényként vezető vonala átvált egy kérésre, felszólításra, melyet mind a narrátor, mind a versben megjelenő „én”, mind a majdani olvasók mondhatnak: *Adj egy helyet elmerülni, egy helyet megfulladni...*

Julia Kristeva inspiráló értelmezése szerint (*La révolution du langage poétique*, 1974) a *genotext* az osztatlan szemiotikus mag tükrözője, amely egészében az egyén még nem éli át a szimbolikus szint elválasztó, feldaraboló erejét. Lacant is megidézve Kristeva azt is hangsúlyozza, hogy a preödipális ösztönfolyamatok nem számúzódnak az alanynak a szimbolikus rendben (a nyelv által) való átformálódásával, hanem egyfajta *genotext*ként áthatják azt. Ezzel szemben a *fenotext* a szöveg, a lét látható felszíne, mely a kommunikációt szolgálja. A *fenotext* határokat állít fel, láthatóvá teszi a törvényszerűségeket.

Elemzendő szövegünk első sorainak a be-/visszafogadottságra irányuló intim sürgetése erotikus töltettel ruházza fel a verset, és elindít egy olyan folyamatot, amelynek során a kommunikáció artikulációs bázisából (a hangból) nem *A* jelentésképzés születik meg, hanem a félreértések során létrejövő önfelszámoló jelentéstöbbszöröződés. A szimbolikusan, a *fenotext*en át indított kérdés a szemiotikus mag érzetével szól, és ezáltal felállítja azt a szülőcsatornát, melyen keresztül vissza lehet lépni a tagolatlan egységbe, a megnevezés béklyójának előttiségébe, az idő és tér felosztatlanságába, a *genotext*be. És akárcsak a Kalevalában, ezen a csatornán költőknek, költői szövegeknek lehetséges a ki-bejárás.

5. A hermeneutikus szem

A hermeneutikus szem figyelése a vers álló képeiből örökmozgó energia-mezőt hoz létre előre nem látható szakadékokkal, ingoványos helyekkel. Nemcsak tartalmilag érzékeljük e mozgó szakadékokat, mocsarakat, de elnyelő terek vannak a vers egységei között: szakaszok, sorok, szavak, betűk között. Ezekbe a mocsarakba hull bele az olvasó értelemkereső figyelme, ahonnan korábban elsajátított manővereivel kerülhet ki, és haladhat tovább. A *suo* így lesz a befogadás állandó dinamikájában megnyilvánulni tudó Szöveg/Ige. A hermeneutikus szem a versben található helyeket olyan egzisztenciális értékhordozókká avatja, melyek a végtelen tér folyto-

nosságában a rituális helyeket jelképezik. A falu vagy mocsár állandóan váltakozó pontjai között nyílik meg az emberi élet véges ideje, e versben annak kinagyított, hangsúlyozott menete. A végső pillanatról szó nem esik. Miért? Ellentétben a finn irodalomban történt eddigi bemutatásoktól, e versben nem a gyerekről beszélnek, nem az ő anyja, vagy titkok meglesői szólalnak meg, hanem az mesél, akivel ez történik. A vers ezzel lép ki a történelem, a hagyomány vonalából, és szimbolikusan magára veszi a történet jelentéseinek újragenerálását. Ha rövid, ha hosszú az életének ideje, akkor is magából nyílik meg önmagán kívülre is. Az emberi egzisztencia kérdez rá önmagára, és ez a rákérdezés érzékelteti, hogy az archaikus, a modern és a posztmodern ember én- és világszemlélete alapvetően egységes problémán nyugszik. A probléma lételméleti: az én transzcendálhatóságának hite és/vagy kételye.

6. Összefoglalás

Riina Katajavuori Suo című versének jelentésteremtő diszpozíciója a finn közösségi térben kialakuló értékelési-értelmezési minták megkérdőjelezésére irányul. A fentebb felsorolt támpontok messze nem merítik ki a szöveg elemzése során megnyitható értelmezési irányokat. Nem boncolgattuk a szexualitás és hatalom kérdésköreit, nem beszélünk az írás és a hatalom viszonyáról sem, kimaradtak a stilisztikai elemzés támpontjai, s a vers fordíthatóságára sem tértünk ki. Nem ágyasztuk be a vers képiségét és nyelviségét abba a paradigmaváltásba, mely az 1990-es években a finn költészetben jelentős fordulatot hozott. Ezt a finn váltást további összefüggésekben láttathatnánk egy egyetemesebb folyamatban, mely egyenes következménye a tömegkommunikáció által uralt korunknak. A fentiekkel inkább csak a verselemzés izgalmára, örömére, döbbeneteire kívántam ráirányítani a cikk olvasójának figyelmét, aki lehet, hogy ezután leül, és újra verseken töpreng.

Bibliográfia

VILCSEK Béla 2002. *Az irodalomtudomány „provokációja”*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

DOMOKOS Johanna 1997. Élő finn költők Klubja. *Tiszatáj* 51, 43–62.

KATAJAVUORI, Riina 1994. *Kuka puhuu*. Otava, Helsinki.

KIISKINEN, Jyrki 1999. Suokansan tarinoita. In Hakala, Kirsi (szerk.) *Suo on kaunis*. Maahenki OY, Helsinki. 103–107.

KRISTEVA, Julia 1974. *La révolution du langage poétique*. Du Seuil, Paris.